

da, um je bistveni značaj neumerljivosti. V najobširnejem pomenu razumevamo pod umom, ono dušno zmožnost, s katero sploh spoznavamo ali umemo ter razsojujemo. Njegov predmet je neizmeren, njega ne mejé vplivi teles, kakor čute, niti notranje predočbe, kot domišljijo, niti določni nanosi predmetov, kot občutstvo, on obsega vse, kar je spoznati mogoče, torej vse, kar je ali zamore biti. Njemu pripada ves mišljenski krog. Kakor nam je znano, zamoremo s čuti občutiti, a z umom i pametjo misliti. Čutenje i mišljenje pak vodi nas k spoznanju, a kar se zadnjega tiče, nam je mogoče s čuti spoznavati samo konkretne reči, ktere v istini v neko dotiko z nami stopijo, ktere nas aficirajo ali mikajo, a vse, kar je nekonkretnega, breztelesnega i nesnovnega, s čuti ne moremo spoznati nikdar i nikakor. — Tù razvija um svoje skrivnostne, čarobne moči. On razjasni nam steze i pota do čisto nesnovnih stvari ter uči nas razumeti: Boga, duha, pravico, i brezbrojno drugega. V čem se čisto od čutljivosti loči, je, da ž njim posluje duša samostalno, brez telesnega organa. Razlike uma od čutljivosti so seosebno naslednje:

1. Čutljivost spoznava le posamezno . . . um splošno. 2. Čutljivo spoznanje raztega se samo do telesnega, . . . um pak spoznava breztelesne reči, kot modrost, krepost, nanose reči i. t. d. 3. Noben čut ne pozna samega sebe, niti svojega poslovanja . . . um zave se samega sebe, ter vé, da razume. 4. Izverstnost čutljive stvari pokvari čut, . . . razumnost nasprotno se ne pokvari, marveč, tem težeji višje reči umeje, čem laglje razume nižeje.

Vse te razlike izvirajo od tod, da je čut organična, um pak neorganična zmožnost. (*Haec est differentia, qua differt cognitio intellectiva a sensitiva, quod sentire est aliquid corporeum; non enim operatio sensus est sine organo corporali. Intelligere autem non est aliquod corporeum, quia operatio intellectus non est per organum corporeum.* (St. Thomas, In 3. De Anima, lect. 4.) — To je razlika, s katero razločuje se umno spoznanje od čutnega, da čutiti je telesno, kajti poslovanje čutno ne verši se brez telesnega organa. Razumeti pak ni ničesar telesnega, ker umno poslovanje ne verši se s telesnim organom.

(Dalje prihodnjič.)

3. Ilovnata zemlja.

Ilovica (kremeno-kisla ilovnata perst), katera je poglavitni del ilovnate zemlje, je tesna zveza ilovice s kremenovo kislino, in ima v sebi več ali manj železne rujavine, po tej postane siva, rumena, rujava al rudečkasta ravno tako kakor druge rudnine, iz katerih se je napravila.

O vsakem teh delov hočemo nekaj pregovoriti.

Ilovica ni enojna snov, ampak sestavljena iz dveh prvotnih snovi namreč iz glinca (Thonmetall), in kisleca. Glinec ni nikdar čist in najdlji so ga še le v naj novejših časih in izločili ga iz glinovih zvez. Prav zanimiva kovina je, sveti se kakor srebro, je raztegljiv in potegljiv kakor železo, v vodi se rad raztopi, ruja se ga ne prime, kakor tudi zlata ne, in je prav posebno lahek. Dosihmal so ga rabili, ker je precej drag, le za drage posode in lepoticenje. Prištevajo ga žlahnim kovinam, in imenujejo ga tudi aluminij. V zvezi s kislicom postane rahla, bela šupa brez okusa. V naravi se prav redko sam nahaja. Kristaliziran nareja v zvezi z drugimi snovi, kateri ima barvino v sebi, drage kamne (rubine, safire).

Kremenova kislina ali kremenova perst, drugi poglavitni del ilovice je tudi iz dveh različnih snovi, namreč iz kremenca (Kieselstoff) in kisleca. Kremenec ni kovina, ampak snov, tamno rujava, ki se v vodi ne da raztopiti, ako se sogleje in pristopi kislec, pa postane kremenova perst v naravi v lepem gorskem kristalu, potem v navadnem kresilnem kamnu in v kvarcu. Ta je poseben znaten v podobi belkastega kamna, ki se tamno sveti, pa večkrat v dolgih žilah in legah prevleče kamnje in je primešan raznemu gorovju n. pr. granitu, gnajsu, tinčemu skrilniku in glinatemu skrilniku, tudi med peskom v vodi so bela ali siva kvarčeva serna. Kremenova perst je neogiblivo potrebna za mnogo mnogo rastlin, posebno pa za trave in žita. V bilkah in listih nekaterih rastlin n. p. ločja, preselce in drugih je nje toliko, da so puste osorne, in da ž njim snažimo posodo. Tudi v vodah nekaterih vrelcev je razkrojeno veliko kremenove persti, in v nekaterih lepah žlahnih kamnih (v granatu, smaragdu je v podobi kristalov. Kedar pa sečemo travo ali ločje, pa skerha koso.

Tretji del ilovice je pa železna rujavina. Železo je kovina, katere je izmed težkih kovin po zemlji naj bolj razširjena. Nahaja se v zemlji v bolj ali manj bogatih legah, in v prav različnih oblikah, pa tudi v rastlinah (v njihovem pepelu ga ravno tako najdemo kakor kremenino), pa v človeški in živalski kervi. Je tedaj hrana za živeča bitja, in rastlinsko rast prav vidno pospešuje, kedar je razredjen (verdünnt) v podobi raztopnega železnega vitriola, kjer pa je v persti preveč raztopnega železnega vitriola, pa močno škoduje rastlinstvu. Razbeljeno železo jemlje po vročinski stopnji razne barve, postaja ali rumeno ali rujavo, rudeče ali višnjevo. Pri stvaritvi zemlje, kjer so sodelovale razne vročinske stopnje, so bili železni deli tudi razno razbeljeni in pobarvani, in ti deli pa tudi ilovico, kateri so primeseni, razno barvajo, ravno tako tudi nekatere persti in kamenja. Kedar k železu pride kislec iz zraka in ogelno kislec, ki je v vodi, spojita se s kislicom in z vodo v rumen železni oker. Rumene, rujave ali rudeče vodice, ki curljajo po kisli zemlji in po ilo-

vici, imajo to baryo od železnega okra ali železne rujavine. Ako je železo spojeno le v mali meri s kizlogazom je raztopno in redi rastlini, v veliki meri je pa zelo škodljivo, ako se pa še bolj spoji s kislogazam, postane neraztopen in tudi neškodljiv. Kako različno sestavljena je n. p. kepa glíne, debela kakor grah! Tu je glíнец s kislogazom (ilovica ali ilovnata perst), kremenec s kislicem (kremenina, kremenina perst) in še železo s kislogazom. Poglejmo pa posebne lastnosti ilovice.

V vodi se ne raztopi in sama na sebi ne redi rastlinstva. Ker pa je sestavljena iz tako malih delov, poserka veliko vode in v nekaterih primerljivejših privabi k sebi plinove, ki rede rastlinstvo, kakor oglenčevo kislino in amonijak. Napojena z vodo ne pripušča več vode, zato iz ilovnatih leg večkrat studenci izvirajo, ker vodijo vodo, ki od verha poniciuje, naprej in jo oddajajo na nižjem kraju. V ognji se ne raztopi in ne zgori ilovica. Na zraku se zmehča in ni več tako deržeča, ker njeni deli so se nekako premenili.

Ako je v zemlji za polovico ilovice in manj kot za polovico peska in drugih tvarov, je tako zemlja ilovnata zemlja. Večkrat pride taka zemlja iz sperhujenega granita, kateri razpade v ilovico in kremen, pa tudi iz železnih delov, kateri so v sinjecu ali tinjecu. Ravno tako sperhne živec, porfir, ilnat in tinjčev šk rilnik večidel v ilovnato perst. Ima pa potem svoje posebne lastnosti.

Gorkoto počasi sprejema, zato se imenuje „merzla zemlja“. Pozneje tedaj na ilovnati zemlji začne rasti in le počasi raste, zato se imenuje „lena zemlja“. V suhih letih rastlinam potrebno vlago dalj časa zadržuje, kakor druga perst. Izsušena se prime skupaj, razpoka in poškoduje tanjše rastlinske koreninice, katere se v njej ne morejo več razprostrirati. V mokrih letih je premokra in premerzla, da bi bila ugodna rastlinam.

Ilovica je deržeča in težavna za obdelovanje in potrebuje veliko dela in moči, pravijo ji tudi „težka perst“. V mokrem izorana, nareja špehaste brazde, katere še le v zmerzlini razpadejo in se prijema oralnega orodja, v suhem zorana, pa nareja velike, zategljive kepe. Spomladi in poletu, ako je mogoče, se mora le tačas obdelovati, kedar ni premokro in ne presuho. Globoko preorati se pa mora na zimo, da po zimi dobro razmerzne, to je bolje kakor vse kopanje in vlaka. Zato se reče po pravici: Zmerzlina je za ilovico naj bolj ratar.

V ilovici gnoj le počasi razpada, ker je zraku bolj zapert kakor v rahli zemlji. Vendar prenaša in tirja ilovnata zemlja bolj močno gnojenje, pa ravno zaradi tega ostaja dolgo časa močna in rastline je tako hitro ne oslabe. Ako hočemo, da gnoj hitro dela, rabiti se mora že skuhan razkrojen gnoj, n. pr. gnojnica i. dr.; gnoj pa, kateri se kuha, kakor n. p. stelnjat ali slamnat, pa greje in mehča ilovico. Razpadajoči rast-

linski deli narejajo v težki zemlji jamice, katere zelo pospešujejo razširjenje rastlinskih korenin. Kedar pa gni je gnoj in rastlinski deli, narejajo se tudi plinovi, kisline in soli, in ker je ilovnata zemlja deržeča, jih ne spušča in tako se nareja obilna zaloga rastlinske hrane.

Zato pravimo da je ilovnata zemlja, ako se primerno ž njo ravna, bogata, močna zemlja. Na nji posebno rada rase pšenica, ječmen, fižol, repa in razne trave. (Dalje prihodnjič.)

Metelko

v

slovenskem slovstvu.

60. Metelko je že v svoji slovnici l. 1825 nabral in določil dokaj pravih slovenskih besedi, razložil mnogo pomenljivih slovniških oblik, priobčil nekaj krepkih izrekov, po katerih se loči nemščina od slovenščine, na svetlo dal nekoliko narodnih pregovorov, katerih ni še vseh poznalo slovstvo naše. Pa tudi potem si je marljivo nabiral jezikoslovnega blagá nekaj po učencih ustmeno in pismeno, nekaj pa po bukvah in časnikih, ter si jih je spisoval na posamesne listke in v posebne knjižice. Naj k sklepu po teh njegovih zaznamkih sestavim nekatere reči, ki so znamenite, če tudi sedaj že bolj znane.

Besede na pr.: Bajin *mündig*, nebajin, nebán-én *unmündig*; beriziti *auswachsen* prim. briga *Sorge*; bledenec *Phantast*; brambež *Schild*; brezdnice-breznice *Sümpfe* v. brezen; buden *munter*, budilo *Motiv*; budlja *die Fülle*. — Cvéiliti *affligere*, stsl. razcvélica *Qual*. — Čad *Höhenrauch*, čadi se *der Höhenrauch steigt*; — čil t. j. spočit: Vso živino sem utrudil, dokler ne bo spet čila, ne bom mogel ž njo delati. Čili konji lože peljejo, kakor trudni. — Deržaj *Anker*; doblji-a-e *fähig*; doumeten *verständlich*; drevérje *kleines Holzwerk zum Verbrennen*; dvojljivo *zweideutig*. — Hiba (pohabiti) *Fehler* p. konj, krava ima hibo, ga, jo boš težko prodal. Konj bije, grize i. t. d., ima hibo. — Južnica *warmer Nebel vom Südwinde*. Na jutrenje jo je vzel ali ga je vzela, d. i. *sie oder er hat nur so lange das Recht beim Hause zu bleiben als sein Ehegenosse lebt*. — Kalina *Temperament*; koč (in Oberkrain v. kót) *ein abgesonderter Ort für abgespänte Kälber oder für das Mastvieh, das etwas Besseres zu fressen bekommt, davon ist üblich kočljiv und kočljivost; in Unterkrain špurav v. spor proficius, spor kruh t. j. tečen, sporati se (špurati se) wenig essen; krogline Sphäre*. — Lezečina *reptile*; ločina *Art*, ločitno *partheiisch*. — Mižavo vreme *dunkles Wetter*; motrin *Dichter*; mraznica *ein kalter Nebel*. — Naborè *ein Eitler in der Tracht, Stutzer* v. nabrati; napčevanje *der Missbrauch*, vse zanápčeva *er missbraucht alles*; napla-